

Pekka Visuri

Puheenvuoro Risto Ryti -seuran ja Espoon Sotaveteraanien Presidentti johtaa -seminaarissa Espoon Kulttuurikeskuksen Louhi-salissa 16.10.2017

Gustaf Mannerheim ja J.K. Paasikivi vuosina 1917-1919 sekä kokemusten heijastuminen myöhempään toimintaan

Käsittelen Mannerheimin ja Paasikiven toimintaa saman esityksen puitteissa ja silmällä pitäen heidän myöhempiä presidenttikausiaan.

He olivat lähes ikätovereita, Mannerheim syntynyt vuonna 1867 ja Paasikivi 1870. Molemmat kävivät koulunsa ja palvelivat valtion viroissa Venäjän keisarikunnassa, joskin hyvin erilaisissa tehtävissä. Vuonna 1918 heillä oli jyrkästi eriävät mielipiteet suhtautumisesta Saksaan, mutta myöhemmissä vaiheissa 1930-luvun puolivälistä alkaen yhteistyö alkoi sujua hyvin. Sodan päätyttyä syksyllä 1944 Mannerheim ja Paasikivi muodostivat valtiojohdossa parivaljakon, joka vastasi kaikista tärkeistä päätöksistä.

Gustaf Mannerheim oli alkuvuoden 1917 kiinni taisteluissa Itävalta-Unkarin ja Saksan armeijoita vastaan Romanian – Ukrainan rintamalla. Hän oli ehtinyt olla jo 30 vuotta Venäjän keisarikunnan palveluksessa, ylennyt toukokuussa kenraaliluutnantiksi ja täyttänyt kesäkuussa 50-vuotta. Maaliskuussa alkanut vallankumous saattoi kuitenkin koko Venäjän sekasortoon, joten sotilasuran jatkaminen näytti epävarmalta.

Joulukuun alussa Mannerheim lähti Odessasta kohti kotimaataan ja pääsikin lopulta vaivalloisen matkan jälkeen 18. joulukuuta Suomeen, joka oli äskettäin antanut itsenäisyysjulistuksen. Hän oli vielä Venäjän armeijan kirjoilla mutta ilmoittauduttuaan Pietarissa Suomen kansalaiseksi sai kylläkin virallisen luvan poistua maasta.

Mannerheimin ensimmäinen kosketus Suomen itsenäistymisliikkeeseen, käynti sotilaskomitean kokouksessa, ei sujunut hyvin. Hänen mielestään toiminta oli niin hapuilevaa, ettei siihen kannattanut sitoutua. Eräiden välivaiheiden jälkeen Mannerheim kuitenkin lupautui muodostettavan armeijan johtoon. Hän vaati laajoja toimintavaltuuksia eikä suostunut ”komiteoiden vangiksi”. Vuoden 1918 talven ja kevään sekavissa oloissa heikosti varustetun ja koulutetun sotaväen komentajana hänen suoraviivainen johtamistapansa toimi.

Ongelmia Mannerheimille kehittyi suhteessa poliittiseen johtoon ja avuksi kutsuttuihin saksalaisiin. Kiista kärjistyi heti Helsingissä 16. toukokuuta pidetyn paraatin jälkeen, kun Mannerheim kieltäytyi alistumasta uuden sotaministerin ja saksalaisten neuvonantajien komento. Mannerheim erosi ”ovat paukkuen” ja lähti Ruotsiin. Poliittisessa johdossa eikä jääkärien keskuudessa Mannerheimin lähtöä ei surtu, sillä hän oli osoittautunut kovin omapäiseksi joskin myös eteväksi johtajaksi.

Käytännössä Mannerheim sai hallitukselta potkut sekä poliittisten että johtamistyyliin liittyneiden erimielisyyksien vuoksi. Häntä myös pidettiin vielä ”ryssänkenraalina”, eikä nimitys välttämättä ollut aivan väärä. Henrik Meinander korostaa tuoreessa kirjassaan ”Gustaf Mannerheim – aristokraatti sarkatakissa” sitä, että Mannerheimin ajatukset noina aikoina olivat vahvasti Pietarissa, jonka takaisinvaltaamista bolshevikkeilta hän valmisteli innokkaasti.

Juho Kusti Paasikivi suoritti oikeustieteen tohtorin tutkinnon vuonna 1901, mutta siirtyi jo parin vuoden kuluttua talousalalle, valtiokonttorin ylijohtajaksi. Samoihin aikoihin hän alkoi osallistua aktiivisesti politiikkaan suomalaisen puolueen piirissä. Muutaman vuoden kansanedustajan ja senaattorin tehtävien hoidon jälkeen hän siirtyi Kansallis-Osake-Pankkiin pääjohtajaksi parin vuosikymmenen ajaksi.

Venäjän vankumouksen alettua vuonna 1917 Paasikivi toimi Ståhlbergin johtamassa komiteassa, joka valmisteli lakeja Suomen aseman määrittämiseksi.

Toukokuussa 1918 Paasikiveä pidettiin jo niin kokeneena ja päteväenä poliitikkona, että hänelle uskottiin senaatin talousosaston puheenjohtajan tehtävä, mikä vastasi pääministeriä, Svinhufvudin noustua valtionhoitajaksi eli valtionpäämieheksi. Tässä vaiheessa he alkoivat varmistella Saksan tukea myös kutsumalla saksalaisen prinssin Suomen kuninkaaksi. Hanketta vastustettiin laajalti, sillä Suomi oli julistautunut itsenäiseksi tasavaltana. Hallitus silti jyräsi läpi kantansa, ja valinta osui syksyllä Hessenin prinssiin Friedrich Karliin, joka kuitenkin joutui kieltäytymään Saksan tappion jo hämmöittäessä.

Saksan antautumisen myötä myös Suomessa siihen nojannut poliittinen suuntaus kärsi täydellisen tappion. Vaikka alkuvuodesta 1918 punakapina oli vahvistanut kuningasvallan kannatusta, ei sillä linjalla kannattanut jatkaa. Toisaalta näytti tarpeelliselta ryhtyä tyyntyttelemään yhteiskunnallista tilannetta. Paasikiven senaatti ehti säätää torpparien aseman tuntuva parannusta merkitsevän lain, ns. torpparien vapautuslain, jolla tuli olemaan suuri merkitys kansallisen eheytyksen kannalta.

Kun saksalaissuuntaus joutui väistymään, tilalle tarvittiin suhteita voittaneisiin ympärysvaltioihin parantavia voimia. Tällöin Mannerheim lähetettiin ensin Isoon-Britanniaan tunnustelumatkalle suhteiden tilasta, ja hänet kutsuttiin heti Saksan antautumisen jälkeen 15. marraskuuta valtionhoitajaksi.

Mannerheim jatkoi tunnustelujaan Lontoossa ja Pariisissa, jolloin oli pakko todeta melkoista nihkeyttä Suomea kohtaan. Eduskunta vahvisti 12. joulukuuta Mannerheimin nimittämisen valtionhoitajaksi. Kotimaahan hän ehti palata joulukuun ja sai innostuneen vastaanoton.

Vuoden 1919 alussa Mannerheim alkoi tutustua Suomeen lukuisilla matkoilla, jolloin häntä tervehdettiin joka paikassa kuin kuningasta. Yleinen puhuttelukin oli ”Teidän ylhäisyytenne”. Silti hän ei ainakaan näkyvästi asettunut kannattamaan Suomeen monarkiaa.

Mannerheimin juhlintaa kotimaassa kesti koko kevätkauden, mutta samalla Suomen kansainvälinen asema pysyi epävarmalla pohjalla. Ahvenanmaalaisten ja ruotsalaisten kanssa kärjistyi kiista saarimaakunnan asemasta, ja läntisissä suurvalloissa oltiin yhä varauksellisia. Lontoossa ja Pariisissa ei haluttu vaarantaa bolshevikkivaltion kaatamiseen tähtääviä hankkeita Suomen itsenäisen aseman varhaisella tunnustamisella.

Mannerheim lähti helmikuussa vierailulle Tukholmaan ja sai siellä kyllä näyttävän hyvän vastaanoton, mutta salaisissa neuvotteluissa käsitellyt erimielisyydet eivät ratkenneet. Ruotsalaiset vaativat kansanäänestyksen järjestämistä Ahvenanmaasta, mihin Mannerheim ei voinut suostua. Kävi myös ilmi, että pohjoismaiden vaikutusvaltaiset sosialidemokraatit vierastivat oikeistolaisiksi koettua Mannerheimia ja koko valkoisen Suomen hallintoa.

Suomessa pidettiin maaliskuun alussa eduskuntavaalit ja ryhdyttiin valmistelemaan perustuslakeja, mikä tapahtui K.J. Ståhlbergin johdolla. Uusi hallitusmuoto vahvistettiin kesäkuussa, ja sitä seurasi pian heinäkuussa eduskunnassa suoritettu presidentinvaali. Siinä Mannerheim kärsi katkeran tappion Ståhlbergille. Mannerheim koki menettelyn itselleen vihamieliseksi, ja häntä tukevat piirit suunnittelivat jo vallankaappausta.

Mannerheimin mielessä oli Suomen osallistuminen valkoisten venäläiskenraalien ja länsimaiden interventioihin Pietaria vastaan, mutta hän ei saanut tarvittavaa kannatusta. Mannerheim joutui jättäytymään sivuun politiikasta.

Bolshevikit pääsivät vuonna 1919 vähitellen voitolle sisällissodassa. Siten syntyi myös Suomelle tarve aloittaa rauhanneuvottelut Neuvosto-Venäjän kanssa. Neuvotteluja käytiin keväällä 1920 Tartossa, mihin Suomesta matkusti valtuuskunta J.K. Paasikiven johdolla. Rauhasopimus tuli voimaan vuoden lopussa. Suomesta oli hyökkäilty rajan yli itään heimosotien merkeissä, mutta kohta raja rauhoittui.

Suomen valtuuskuntaa Tarton rauhanneuvotteluissa johtanut Paasikivi sai kuulla kansallismielisen oikeiston taholta syytteitä ”häpeärauhasta”, mutta hän itse joutui Mannerheimin kanssa myöhemmin valittamaan, että oli saatu ”liian hyvä rauha”. Raja Kannaksella oli heidän mielestään hyvä suuriruhtinaskunnalle mutta vaarallinen itsenäiselle Suomelle.

Kotimaan politiikkaan Paasikivi palasi 1934 kokoomuspuolueen puheenjohtajana, siis samoihin aikoihin kuin Mannerheim aloitti toimintansa puolustusneuvoston puheenjohtajana. Mannerheimin muistelmien otsikko ”Kahdeksan vuotta kilpaa myrskyn kanssa” kuvaa sattuvasti hänen toimintaansa 1930-luvulla. Uuden suursodan uhka alkoi käydä yhä ilmeisemmäksi, mutta toisaalta puolustusneuvoston puheenjohtaja joutui kamppailemaan sisäpoliittisissa kiistoissa. Mannerheimin ja Paasikiven välillä ei kuitenkaan tuossa vaiheessa ollut merkittäviä erimielisyyksiä maanpuolustuksen kehittämisen tarpeellisuudesta. He olivat tässä suhteessa eri linjoilla kuin esimerkiksi Risto Ryti ja Väinö Tanner, jotka eivät halunneet myöntää lisävaroja maanpuolustukselle.

Sekä Mannerheim että Paasikivi kannattivat innokkaasti Suomen ja Ruotsin yhteistyön kehittämistä – vastoin aitosuomalaisen kantaa. Mannerheimin suosituksesta Paasikivi nimitettiin lähettilääksi Tukholmaan vuonna 1936.

Kesällä 1939 Mannerheim esitti eroanomuksen puolustusneuvoston puheenjohtajan tehtävästä perustellen sitä hallituksen osoittamalla nihkeydelle puolustusmäärärahoja kohtaan. Erimielisyydet liittyivät kyllä myös Mannerheimin johtamistapaan ja jo aikaisemminkin ilmenneisiin huonoihin suhteisiin poliitikkojen kanssa. Pääministeri Cajander oli jo alkanut etsiä uutta puolustusneuvoston puheenjohtajaa ja sodan ajan ylipäällikköä, mutta presidentti Kyösti Kallio piti edelleen Mannerheimia parhaana.

Kiistan kärkevyyttä kuvaa valtiovarainministeri Väinö Tannerin 23. heinäkuuta kirjoittama kirje, jonka hän lähetti presidentti Kalliolle ja valtioneuvos, lähettiläs Paasikivelle. Siinä Tanner kertoi, että ”Mannerheim näyttää kopioivan ryssäläisten kenraalien tapoja, jotka vastaisia tappioita peläten ajoissa hankkivat syntipukkeja pelastaakseen itsensä... Minuun on vähitellen syöpynyt se käsitys, että hän on päästettävä menemään. Hän on menettänyt hermonsensa ja aina kun jotakin maailmassa tapahtuu, on hän poissa tasapainostansa ja esittää vaatimuksiaan.” Kallio ja Paasikivi

olivat kuitenkin toista mieltä. Myöskään sosialidemokraattien päättävät elimet eivät kannattaneet eroa, sillä näköpiirissä ei ollut Mannerheimin tasoista ylipäällikköä. Samantapainen asetelma toistui muutaman kuukauden kuluttua, kun Mannerheim jälleen esitti eroanomuksensa.

Syksyllä 1939 sekä Paasikivi että sotamarsalkka Mannerheim puolsivat myöntymistä Neuvostoliiton vaatimiin Suomenlahden saarten luovutuksiin ja rajan siirtoon Karjalan kannaksella etäämmälle Leningradista. Mannerheim kertoo muistelmissaan, kuinka hän keskusteli jo keväällä 1939 ulkoministeri Erkon kanssa mutta ei onnistunut taivuttamaan häntä. Muistelmien teksti jatkuu: ”Kävin myös tasavallan presidentin ja pääministeri Cajanderin luona henkilökohtaisesti esittämässä näkökohtiani. Huomautin, että saarista ei ollut maallemme mitään hyötyä ja että kun ne oli neutraloitu, meidän ei ollut mahdollista puolustaa niitä.... Menin vielä pitemmälle. Huomautin, että Suomen olisi edullista tarjoutua siirtämään Pietaria lähinnä olevaa rajalinjaa kunnollista korvausta vastaan muutamia peninkulmia lännemmäksi.”

Mannerheimin varovainen perusasenne rajakysymykseen säilyi lähivuosina verraten muuttumattomana maailmansodan käännteistä riippumatta. Toisaalta Mannerheim piti tarkoin huolta siitä, etteivät hänen omat, sisäpiirille tarkoitetut sekä usein varovaisuutta ja epäilyksiä huokuneet mielipiteensä päässeet julkisuuteen. Hän vaati sodan oloissa johtajilta yhtenäisen linjan säilyttämistä julkisissa kannanotoissa ja yhteyksissä ulkomaiden edustajiin.

Pitkän sotilasuran aikana Venäjällä ja Suomessa Mannerheimille oli vakiintunut omat johtamistavat, jotka poikkesivat merkittävästi ohjesääntöjen ja oppikirjojen kuvaamista yleisesikuntien toimintaperiaatteista. Tähän vaikuttivat luonnollisesti myös kokemukset kevätkaudelta 1918. Hänen johtajaprofiiliaan voidaan hahmottaa seuraavaan tapaan:

- Hän johti mieluummin ihmisiä kuin asioita.
- Hän ei luottanut yleisesikunnan normaaliin työskentelymalliin, jossa esikuntapäällikkö ja osastopäälliköt ovat keskeisessä asemassa. ”En halua olla yhden miehen (esikuntapäällikön) vanki”. Hän vaati itselleen esittelijäksi suoraan asianomaisen alan vastuuhenkilön, esimerkiksi operaatioista vastaavan kenraali A. F. Airon.
- Hän tarvitsi paljon aikaa päätöksentekoon, mutta vaati toteutuksen aloitettavaksi nopeasti.
- Hän piti tärkeänä omansa ja puolustusvoimien arvovallan säilyttämistä.
- Hän oli pohjimmiltaan pessimisti Suomen poliittis-strategisten mahdollisuuksien suhteen ja sotatoimien johtajana varovainen.
- Vahva velvollisuudentunto pakotti ylipäällikön ”esiintymään reippaana” ja salaamaan todelliset tunteensa.
- Hän säilytti auktoriteettinsa myös kriisitilanteissa.

Sekä Mannerheimia että Paasikiveä on aivan aiheellisesti luonnehdittu **realismin edustajiksi**, mutta suhteessa bolshevikkeihin Mannerheimin ajattelua leimasi niin vahva vastenmielisyys, että se vaikutti tuntuvasti poliittisiin ratkaisuihin. Mannerheimilla oli Neuvostoliittoa kohtaan varsin kaksijakoinen suhtautuminen. Hän arvioi Suomen asemaa hyvin tuntemansa suurvallan, Venäjän, naapurina realismin silmin, mutta ideologinen antibolshevismi oli jo vaikuttanut päätökseen lähteä Saksan mukana hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan ja tuotti suuria vaikeuksia sopeutua syksyllä 1944 uuteen tilanteeseen, jossa kommunistit Neuvostoliiton tukemina nousivat myös Suomessa poliittisesti merkittävään asemaan. Paasikivi on tässä suhteessa puhdasverisempi realisti.

Myös Paasikivi oli jatkosodan alussa uskonut Saksan voittoon mutta sivullisena tarkkailijana omaksui jo varhain epäilevän asenteen. Paasikivi kuvaa päiväkirjassaan, kuinka hän maaliskuun 1944 alussa yritti saada Mannerheimin ottamaan vastuun Suomelle tarjottujen rauhanehtojen hyväksymisestä, mutta tämä kieltäytyi vedoten asemaansa ylipäällikkönä.

Paasikivestä kehittyi yhä selkeämmin realismin kannattaja, kuten hänen sodan ratkaisuvaiheessa 16.7.1944 tekemänsä päiväkirjamerkintä kertoo:

”Meillä on luotettu oikeuden ja oikeudenmukaisuuden voimaan. Historia ei näy antavan siihen perustetta. Historiaa lukiessaan tulee pessimistiseksi. -- Valtiot toimivat *Staatsräsonin* (valtioneidon) mukaan. Se on hirveää -- blutrotig (verenpunaista). Se on ulkopuolella hyvän ja pahan, kts. *Meinecke Staatsräson* (lopussa ja alussa). Toistaiseksi ei ole onnistuttu löytämään mitään järjestelmää, joka rajoittaisi Staatsräsonia ja suojelisi toisia valtioita sitä vastaan.